

Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta Tělesné kultury

DĚJINY ČESKÝCH TĚLOVÝCHOVNÝCH SPOLKŮ V ŠUMPERKU

Diplomová práce

(bakalářská)

Autor: Simona Hrochová

Tělesná výchova - historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Milada Truksová

Olomouc 2021

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: Simona Hrochová

Název diplomové práce: Dějiny českých tělovýchovných spolků v Šumperku

Pracoviště: Katedra společenských věd v kinantropologii

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Milada Truksová

Rok obhajoby diplomové práce: 2021

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá teoretickým přehledem tělovýchovných spolků a jejich činností od jejich vzniku po převzetí kontroly nad tělovýchovou státem v 50. letech 20. století. V práci je nejprve vypsán přehled vybraných spolků, které působily v českých zemích, poté se soustředí na vybrané spolky ve městě Šumperk.

Klíčová slova: Sokol, Klub českých turistů, Dělnická tělovýchovná jednota, Orel, Šumperk, dějiny, tělovýchovné spolky

Souhlasím s půjčováním diplomové práce v rámci knihovních služeb.

Bibliographical identification

Author's first name and surname: Simona Hrochová

Title of thesis: History of czech physical educational associations in Šumperk

Department: Department of social sciences in kinanthropology

Supervisor: Mgr. Milada Truksová

The year of presentation: 2021

Abstract:

The diploma thesis deals with a theoretical overview of sports associations and their activities from their origin to the 1950's when state took control of physical education and sports. In the thesis is first written an overview of selected associations that operated in the Czech lands, then the thesis focuses on selected associations in Šumperk.

Keywords: Sokol, Klub českých turistů, Dělnická tělovýchovná jednota, Orel, Šumperk, history, physical education companies

I lay no objections to availability of my thesis via library loan.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně, s odbornou pomocí Mgr. Milady Truksové, uvedla všechny použité literární zdroje a prameny a řídila se zásadami vědecké etiky.

V Olomouci dne 30. 6. 2021

.....

Simona Hrochová

Děkuji Mgr. Miladě Truksové za čas a cenné rady, díky kterým jsem mohla zpracovat tuto diplomovou práci.

Obsah

1. ÚVOD	8
2. PŘEHLED POZNATKŮ.....	9
2.1. Sokol.....	9
2.1.1. Vznik	9
2.1.2. Další vývoj	10
2.1.3. Činnost.....	12
2.2. Klub českých turistů.....	16
2.2.1. Vznik	16
2.2.2. Další vývoj	16
2.2.3. Činnost.....	17
2.3. Svaz dělnických tělovýchovných jednot	20
2.3.1. Vznik	20
2.3.2. Další vývoj	20
2.3.3. Činnost.....	21
2.3.4. Olympiády	22
2.4. Orel.....	23
2.4.1. Vznik	23
2.4.2. Další vývoj	24
2.4.3. Činnost.....	25
3. CÍLE PRÁCE	27
4. METODIKA.....	28
5. VÝSLEDKY	29
5.1. Sokol Šumperk	29
5.1.1. Slavnosti, akademie.....	31
5.1.2. Přebory, závody, turnaje.....	33
5.1.3. Výlety, slety, zájezdy	34
5.2. Klub českých turistů Šumperk.....	35
5.2.1. Chaty, útulny, rozhledny	37
5.3. Dělnická tělovýchovná jednota Šumperk	39
5.4. Orel Šumperk	42
7. ZÁVĚR.....	43
8. SOUHRN	44
9. SUMMARY	45
10. REFERENČNÍ SEZNAM.....	46
10.1. Archivní prameny.....	46

10. 2. Literatura	46
11. PŘÍLOHY	50

1. ÚVOD

Koncem 19. století se začaly utvářet české spolky a organizace jak politické, literární, či tělovýchovné, těm se bude věnovat právě tato práce. Do té doby na území českých zemí existovaly pouze spolky německé. České spolky koncem 19. století začali zakládat lidé, kteří cítili útlak a nerovnost od německého obyvatelstva. Nadřazenost Němců byla v habsburské říši již od jejich počátků, ale s počátky nacionalismu a uvědomění si vlastního národa na základě společné historie, jazyka a kultury se české obyvatelstvo začalo více prosazovat na politické scéně, ale i kulturní a snažilo se o zrovnoprávnění s Němci v jedné společné říši. Zakládání spolků mělo tedy nacionální podtext, který vedl český lid k soudržnosti a vlastenectví. Tato práce se věnuje spolkům tělovýchovným, které svou tělovýchovnou činností formovaly národ a jeho nacionální smýšlení (Tělovýchovná jednota Sokol, Klub českých turistů). Dále se bude věnovat i tělovýchovným spolkům, které nevznikly na nacionálním základě, ale z důvodu sdružení lidí stejného vyznání (křesťanský Orel), či sdružení lidí stejné sociální skupiny (Svaz dělnických tělovýchovných jednot).

V této práci by měla být věnována pozornost čtyřem významným tělovýchovným spolkům fungujících na území českých zemí a ve městě Šumperk. Jedná se o Tělovýchovnou jednotu Sokol, Klub českých turistů, Svaz dělnických tělovýchovných jednot a Orel. Cílem je podat informace, jaké spolky v Šumperku existovaly, jaká byla jejich činnost a poukázat na to, že činnost těchto spolků byla součástí života občanů Šumperka. Jejich fungování zde bude zaznamenáno do roku 1948, kdy postupně přecházely tělovýchovné organizace a sportovní kluby a svazy pod Sokol, který se stal zastřešující organizací. Poté od padesátých let dvacátého století vydáním zákona o kontrole tělovýchovy státem převzal nad veškerou tělovýchovnou a sportovní činností kontrolu stát. Obdobná práce v tomto rozsahu a pojetí nebyla zatím zpracována.

O výklad na téma tělovýchovy a sportu v Šumperku se pokusili autoři knihy Historie šumperského sportu (Dvořáček & Polách, 2012), kde jsou zmínky o sportovních klubech a tělovýchovných organizacích. Tato publikace je přínosná jako přehledový výklad o spolcích, které v Šumperku fungovaly, či ještě stále fungují. O Klubu českých turistů v Šumperku napsaly (Daňková, Skřivánková, 2011) v knize Historie klubu českých turistů Šumperk, dále jsou zmínky o šumperském odboru Klubu českých turistů v knize Historie a současnost turistiky v okrese Šumperk (Filip, Babnič, Janků, Jordánová, Krňávek, Valenta, 1988). O šumperském Sokole, šumperské Dělnické tělovýchovné jednotě ani o šumperském Orlu žádné dílčí publikace nevyšly.

2. PŘEHLED POZNATKŮ

2. 1. Sokol

2. 1. 1. Vznik

Malý český národ si v minulosti prošel těžkými časy, kdy byl utlačován německou nadvládou v habsburské monarchii. Jedním z mnoha mužů, jež se zasloužili o nezaniknutí národního ducha ani v těch nejtěžších dobách, byl Dr. Miroslav Tyrš, který je jedním ze zakladatelů sokolstva a nositelem sokolské myšlenky (Kunz, 1930). Další představitelé, kteří se zasloužili o formování českého národa byli například František Palacký, František Ladislav Čelakovský, Karel Havlíček nebo Karel Kramář a mnoho dalších.

K založení Sokola vedla tedy snaha o obrod českého národa, který byl utiskován německou nadvládou. Bachův absolutismus s sebou nesl v 50. letech 19. století téměř úplný zákaz spolkové činnosti. Pokud chceme hovořit o tělesné výchově, tak ta se zpočátku pěstovala pouze v německých spolcích. Po pádu Bachova absolutismu v 60. letech 19. století následoval rozkvět spolkového a společenského života. Proto se skupina českých vlastenců v čele s Miroslavem Tyršem, Jindřichem Fügnerem a bratry Eduardem a Juliem Grégrovými, rozhodla vypracovat na konci roku 1861 stanovy pro novou, českou, tělocvičnou jednotu. Tyto stanovy byly schváleny 27. ledna. 1862, čímž vznikl Sokol, tehdy tedy Tělocvičná jednotka pražská, poté Sokol Pražský a dnes už jen Sokol. Vznikl tak, hned po Hlaholu, druhý český spolek.

Ovšem za den založení Sokola se považuje 16. únor 1862, jelikož se poprvé sešla pětasedmdesátičlenná valná hromada, kde byl za starostu spolku navržen a jednomyslně zvolen Jindřich Fügner, náčelníkem byl zvolen Miroslav Tyrš (Sak, 2012). U zrodu a fungování Sokola stál jistým způsobem i profesor fyziologie a patologie Jan Evangelista Purkyně, který se zajímal o tělocvik jak teoreticky, tak prakticky. Tyršovi doporučoval zavést jistá cvičení, jako například správné cvičení s břemeny (Sak, 2012).

Sokol vychovával člověka k otužilosti, zdraví, obratnosti a nebojácnosti, schopnosti překonávat překážky a zároveň vedl u člověka k morální a intelektuální pevnosti. Takový člověk chápe a vnímá své povinnosti k národu, vlasti a svým bližním. Sokol vycházel z odkazu řeckého pojmu kalokagathia, což znamenalo vyvážený soulad krásy a dobroty jak tělesné, tak i duševní. (Libichová, 2015). Pro Tyrše a další členy Sokola, jako byl třeba Ctibor a Jan Helceletovi, kteří se mimo jiné zasloužili o vznik jednoty sokolské na Moravě, bylo antické Řecko vzorem vyrovnaného a uvědomělého člověka.

Sokolský slogan „Tužme se!“ vyjadřuje cíl, účel a myšlenku jednoty (Bábela & Oborný, 2018). Členové Sokola se věnovali vedle cvičení také hraní divadla, loutkového divadla, zpěvu nebo vytvářeli instrumentální ansámby, což vedení spolků podporovala (Silná, 2016).

Není pochyb, že sokolstvo bylo nejrozsáhlejším a nejvlivnějším zformováním Slovanstva. Slované, kteří dosud postrádali sebevědomí a národní citění byli spojeni v organizaci na základě ideji bratrství, rovnosti a svobody všech. Proto také Fügner navrhl oslovování „Bratře!“ a tykání. (Kunz, 1930).

Sokolská organizace rostla, sokolské jednoty se šířily mimo Prahu hlavně v Čechách a její význam se stával čím dál větší a pronikal už i za hranice Rakouska. Sokol se dostal do Lublani, Lvova, a dokonce až za oceán do Chicaga. Díky sokolskému rozmachu se o něj začala zajímat i rakouská armádní správa, z níž někteří vojenští důstojníci začali na Sokol hledět s úctou, a dokonce i s obdivem. Častokrát členové důstojnických sborů oceňovali a uznávali sokolskou výchovu mládeže, která budoucím rekrutům dala nejen tělesnou zdatnost, ale i mravnost a disciplínu. Vzorem sokolů byly první německé sportovní spolky a turistické kluby, dokonce sám Tyrš navštěvoval některá veřejná cvičení pražského Turnvereinu.

Roku 1871 podali sokolové žádost o povolení začlenit sokolské jednoty do jednoho spolku, což bylo ale zamítnuto. Nebylo jim povoleno ani župní zřízení, což by byla alespoň chabá alternativa spolku. Župu bylo povoleno zřídit až roku 1884 a Česká obec sokolská byla zřízena až o pět let později, tedy 1889 a až 1904 se sloučila s Moravsko-slezskou obcí sokolskou, čímž konečně vznikla jednotná Česká obec sokolská.

2. 1. 2. Další vývoj

Před první světovou válkou byl Sokol v českých zemích brán jako národní, liberální, emancipované hnutí založené na národní všeslovanské myšlence (Pavlin & Čustonja, 2018). Během první světové války vznikaly československé legie, pro něž byla sokolská idea přímým původcem pro jejich vznik. Není proto divu, že v legiích bojovali také mnozí členové Sokola. V legiích vládla sokolská disciplína a pořádek. Bitva u Zborova, která se udála v létě roku 1917, je pro československé legionáře nezapomenutelnou bitvou, jelikož zde českoslovenští legionáři poprvé vystoupili jako samostatná jednotka. Bojovali zde proti rakousko-uherským vojskům, ve kterých bojovali proti svým krajanům, doslova bratrovražedný boj. Další jednotky legionářů se formovali také ve Francii a Itálii.

Členové Sokola v Paříži, kteří zde žili v emigraci, se zformovali do známé rotý „Nazdar!“. Sokolové dali čl. legiím pravého sokolského ducha a organizaci (Gajdoš & Provaznikova & Banjak, 2013). Československá armáda převzala taky mnohé povely (s malými

úpravami) z Tyršova tělocvičného názvosloví, příkladem může být „Vpravo v bok!“, „Zastavit, stát!“, „Přímo hled!“.

Mimo účasti sokolů na vzniku legií v zahraničí a jejich aktivní účasti v bojích se Česká obec sokolská angažovala také na území českých zemí, kde na vlastní náklady zřizovala v tělocvičnách lazarety, jež byly plně vybavené lékařským materiálem včetně zdravotnického personálu, dále se z tělocvičen stávaly například útulky pro vystěhovalce nebo transportní stanice vojska. Koncem roku 1914 bylo vykááno, že k nemocničním účelům bylo využito 253 tělocvičen, z nichž 54 tělocvičen bylo zřízeno a předěláno na vlastní náklady Sokola. Sokolská organizace také podnikla, jako jedna z prvních institucí, iniciativu péče o rodiny branců a zřídila několik fondů, které finančně podpořila. Byl to například fond pro zmrzačené vojíny, fond pro invalidy a slepce, či fond pro zaopatření umělých údů (Kunz, 1930).

Všechny tyto činnosti však nebránily tomu, aby byli členové sokolských jednot stíháni. Cenzurní úřady dostaly za úkol sledovat korespondenci, kde by se mohly objevovat sokolské projevy a protistátní propaganda. Obzvláště velkou pozornost věnovali cenzoři korespondenci, kterou si posílali váleční zajatci v Rusku, kde se z válečných zajatců formovaly již zmíněné československé legie. Sokol byl zapojen do protirakouského odboje i tím, že tehdejší starosta ČOS spolupracoval při utváření Maffie¹ (Kössl & Štumbauer & Waic, 2008). Česká obec sokolská obdržela 24. 11. 1915 nařízení o rozpuštění spolku z důvodu provozování protirakouské činnosti a propagandy. Do této doby byly rozpuštěny desítky sokolských jednot z důvodů demonstrativních, protirakouských, pro podezření z velezrady atp.

V červenci roku 1917 se situace se stíháním a pronásledováním sokolů uklidnila, jelikož císař Karel vydal politickou amnestii a perzekuce sokolstva se tím dobrala konce a sokolští vězni byli propuštěni na svobodu (Kunz, 1930). Okamžitě po převratu a zrození nové republiky se sokolové spolu se Svazem dělnických tělovýchovných jednot a skauty zasloužili o její existenci v jejích prvopočátcích. Byly zformovány Národní stráže, jež měly za úkol hlídat sklady potravin, nádraží, zámky, knihovny, archivy nebo průmyslové a jiné strategické objekty, dále také tvořily pořádkové síly, které odzbrojovaly maďarské a rakouské jednotky nebo bránily rabování a krádežím. „Podařilo se jim zabránit chaosu a zachránily republice hodnoty, které pro svoji existenci nezbytně potřebovala.“ (Kössl & Štumbauer & Waic, 2008, 126).

¹ Maffie byla nejdůležitějším orgánem československého odboje při první světové válce. Funkce Maffie spočívala například v předávání informací o dění v českých zemích do zahraničí, kde se na politické scéně snažil zajistit T.G. Masaryk podporu ze strany dohodových mocností (Francie, Velká Británie, Rusko). Orgán byl neoficiální a není znám ani přesný počet jejich členů, protože se o členech nevedly žádné záznamy.

V meziválečném období byl Sokol nejvíce početnou tělovýchovnou a sportovní organizací v nově vzniklém Československu (Rezková, 2012). Již v roce 1920 přesahoval počet členů půl milionu.

V období před a během druhé světové války se sokolové opět aktivně účastnili boje za svobodu a demokracii (Rezková, 2012). S nástupem komunistů k moci roku 1948 opět vyplavala na povrch snaha o sjednocení sportovních a tělovýchovných organizací. Tentokrát tato snaha vyvěrala z komunistické iniciativy, protože si byli vědomi, jak velký vliv má právě sport a tělovýchova na občany a chtěli právě skrze tyto organizace šířit svou propagandu a myšlenky. Již 27. 2. 1948 bylo definitivně rozhodnuto o přechodu sportovních klubů, turistických svazů, tělovýchovných spolků a svazů pod jednu organizaci, a to Sokol. Nové, převážně komunisticky smýšlející vedení České obce sokolské provedlo v organizaci čistky po pohřbu E. Beneše (10. září 1948), který byl využit k projevu nesouhlasu s únorovým komunistickým převratem.

Roku 1952 byl přijat zákon, který zrušil jednotnou organizaci Sokol a zavedl státní řízení a kontrolu sportu a tělovýchovy (Kössl & Štumbauer & Waic, 2008).

2. 1. 3. Činnost

Mezi první aktivity Sokola se řadily výlety do okolí Prahy (například na horu Říp, na Závist nebo na Zbraslav), jež byly doplňkem veřejných cvičení. Na první veřejné cvičení konané již 5. března 1862 v Malypetrově tělocvičně se dostavilo na 60 mužů. Prostory doslova praskaly ve švech, jelikož ani zdaleka nestačily takovému náporu zájemců. Rozvrh cvičení sestavoval Tyrš. Pražskému Sokolu nebylo povoleno cvičit děti ani studenty, tak v sokolské tělocvičně založili soukromý tělocvičný ústav pro chlapce a dívky, kde připravovali děti školního věku na vstup do Sokola. Na podnět Tyrše vznikl i ženský tělocvičný spolek, který byl roku 1902 včleněn do České obce sokolské.

Část vedení Sokola odmítalo sport kvůli jeho jednostrannosti. Sport brali sokolové jako jedno odvětví pohybu, kdežto v Sokole se věnovali tělovýchově jako celku a nezaměřovali se na žádný konkrétní sport. Dále odmítali například i skauting², protože soustavné táboření a neustálý pobyt v přírodě by mohl vést hlavně mládež k zahálce. Negativní postoj ke skautingu ale neznamenal odmítnutí pobytu v přírodě. Byla potřeba vyřešit také otázku sportu, protože obliba sportu mezi členy rostla a znamenala tak odliv členstva ze Sokola do sportovních

² Původně sice byla myšlenka propojení Sokola a skautingu, ale k tomu nedošlo. Úmysl zavést skauting do výchovy v Sokole měl Antonín Benjamin Svojsík před rokem 1914, po neuskutečnění záměru tedy založil roku 1914 samostatný spolek zvaný Junák (český skaut).

organizací. Na ten účet bylo sportování tolerováno rezolucí z jara 1926, vyjma fotbalu a těžké atletiky. Po jednáních s jednotlivými sportovními federacemi byla dohodnuta možnost sportovců být členem jak Sokola, tak i sportovní organizace a reprezentovat na soutěžích a závodech buď ČOS nebo sportovní klub. Týkalo se to však jen individuálních sportovců, sportovci provozující kolektivní sporty zůstali pouze členy Sokola (Waic, 1996). Například gymnastika patřila k neúspěšnějšímu sokolskému sportu. Sokoly byla brána ale jako jen cvičení Tyršovy soustavy, ne jako sport. Postupem času si Sokol začal budovat i vlastní sportovní odbory. Český systém cvičení Sokola sloužil jako dobrý základ pro nástup a rozvoj moderního sportu dokonce i v Srbsku a nebo nástupnických státech po zániku Rakousko-Uherska (Vukašinić, 2018).

Největším problémem při cvičení bylo tělocvičné názvosloví, cvičitelé a cvičenci se snažili dorozumět jakousi „hantýrkou“, která byla složená jak z češtiny, tak z němčiny. Tyrš se proto rozhodl vypracovat jednotné české tělocvičné názvosloví, které publikoval ve spisu Základové tělocviku roku 1867. Tyrš ale nebyl prvním, kdo se pokusil o vytvoření českého tělocvičného názvosloví. Před ním se o to pokoušel Adolf Hájek za pomoci Josefa Jirečka, přičemž čerpali z Jungmannova slovníku (Sak, 2012). Tyršovo názvosloví se používá dodnes, vymizelo jen asi na 50 výrazů, což je z předložených 800 termínů zanedbatelný počet. Názvosloví se odvodilo z názvů poloh těla, což můžeme ukázat na příkladech: hluboký poklek = dřep, dávání noh na stranu = unožení, veletí = povel, státi = stoj, ležeti = ležmo, paže = předpažiti, připažiti a tak podobně (Tyrš, 1873). Tyršova tělesná cvičení se dělí do 4 skupin:

- „1. cvičení bez náradí a bez pomoci nebo odporu jiných,
2. cvičení nárad'ová,
3. cvičení toliko pomoci jiných proveditelná (skupinová),
4. úpolová (odpory, zápas, rohování, šerm)“ (Kössl & Štumbauer & Waic, 2008, 109).

Po vydání publikace Základové tělocviku, vycházel od roku 1871 sokolský časopis s názvem SOKOL, který byl jakýmsi pojítkem sokolských jednot, které, jak je zmíněno výše, nemohly být sjednoceny pod jednotný spolek. Časopis vycházel s přestávkami, ale vychází do dnes, a to jako čtvrtletník.

Mezi další aktivity Sokola patřila účast na kulturním životě občanů. Sokolové hráli ochotnické i loutkové divadlo. Sokol se věnoval i vlastnímu podnikání, které spočívalo ve vlastnictví biografů nebo nakladatelství (Kössl & Štumbauer & Waic, 2008).

Delegace Sokola vyrážely na zahraniční návštěvy v rámci Evropy kvůli rozvoji zahraničních vazeb. Jedna z prvních cest Sokola do zahraničí vedla do Francie, kde sokolská delegace navštívila světovou výstavu roku 1889 v Paříži (Strachová & Vostrý, 2020).

Se Sokolem jsou spjaty i všesokolské slety, které se konají už napříč třemi stoletími (Frýbertová, 2014). Slety byly organizovány za účelem celonárodního cvičení. První všesokolský slet byl zorganizován roku 1882 a odehrával se na Střeleckém ostrově v Praze pod taktovkou Dr. Tyrše. (Gajdoš & Provazníková & Bednar & Banjak, 2014). Tento slet byl Tyršův první a zároveň jediný, jaký zažil. Do Prahy se sjeli účastníci 76 českých jednot a další jednoty z Vídně, Lublaně, Záhřebu, a dokonce i ze Spojených států amerických. Součástí programu byl průvod, který mimo jiné proudil kolem vyhořelého Národního divadla, poté zamířil na Střelecký ostrov. Program vytvořil sám Tyrš a byl složený ze cvičení na koni, cvičení na bradlech a hrazdách prováděné 40 družstvy a prostných cvičení, která provedlo na 720 mužů. Této prezentaci věnovalo pozornost na 1600 diváků, kteří zaujímali místo na tribunách (Sak, 2012).

Dle Kunze (1930) se však první sokolský slet připravoval již v roce 1868, kde mělo být zároveň ohlášeno zřízení spolku slovanských jednot tělocvičných, což ale tehdejší ministerstvo vnitra nedovolilo, jelikož prý tento spolek neměl napomáhat tělovýchově dle předložených stanov, nýbrž se řadil mezi politické organizace a těm bylo zakázáno zřizovat mezi sebou spolky³. Tímto by se musel změnit program sjezdu pouze na veřejné cvičení. Proto se sjezd nakonec vůbec nekonal, jelikož pokud nemůže být sjezd, tak nebude ani veřejné cvičení, jak řekl doktor Tyrš: „Buď všechno anebo nic!“ (Kunz, 1930, 11). Z úst Tyrše tohle byla slova vzdoru, která v národě vyvolávala větší pocit odporu vůči rakouské nadvládě a útlaku.

Na slety se cvičenci sjížděli ve svátečních sokolských krojích. „Cestu cvičenců do Prahy na slet je možné vnímat do jisté míry jako pouť.... Procesí se v pozdějších letech vypravovala například k hrobu M. Tyrše a J. Fügnera na Olšanských hřbitovech během každého sletu“ (Frýbertová, 2014, 53).

Symboly sokolů měl na práci Fügner, který nechal vypracovat návrh na spolkový prapor u Josefa Mánese. Prapor byl vyroben z českého hedvábí a namalován byl olejovými barvami, na bílé straně stojí nápis „SOKOL“ se slovanskými motivy, z druhé strany je pak prapor červený s vyobrazením letícího sokola a nápisem „TUŽME SE!“ (Sak, 2012). Sokolské kroje nechal Fügner navrhnout taktéž u Josefa Mánese. Kroje se rozlišují na mužské a dámské.

³ Pokud by mezi sebou tělocvičné jednoty utvořily spolek, tak by tím vznikla příliš silná protirakouská organizace, což nebylo v zájmu habsburské monarchie. Proto byl Sokol vládou habsburské monarchie označen za politickou organizaci, kterým nebylo povoleno mezi sebou zřizovat spolky.

Součástí mužského kroje je červená košile s bílým límečkem, kajda (krátký kabátek/blůzka), rajtky, černé holínky, černý opasek se sokolskou sponou a čapka s kokardou a perem. Ženský je sestaven z bílé košile, saka, sukně, červené kravaty, střevíců a baretu, který má na sobě kokardu (=ozdobu) připevněnou špendlíkem (Podpečník, 2012). Sokolové se mezi sebou zdraví „Nazdar!“.

2. 2. Klub českých turistů

2. 2. 1. Vznik

Klub českých turistů byl ustanoven 11. června 1888. Jeho vzniku předcházelo české národní obrození a vznik Sokola, který mimo jiné pořádal výlety do přírody. Sokol však nemohl zvládat i činnost turistickou, tak se tedy začal činit při zakládání samostatné turistické organizace. Sokolu při zakládání napomáhala organizace Národní jednota severočeská, která existovala od roku 1885 a soustředila se na nacionální obranu severních Čech. Při formování Klubu českých turistů stál Dr. Vilém Kurz, přítel Miroslava Tyrše, dále advokát a aktivní sokolský činovník František Čížek nebo také cestovatel, novinář a jazykovědec Vojta Náprstek, který byl zvolen předsedou klubu. Náprstek tuto úlohu moc obstojně neplnil a po půl roce se funkce vzdal. Do té doby plnil alespoň propagační funkci. V čele klubu se pohybovali schopní činovníci, kteří se inspirovali organizační strukturou u Sokola. Vylepšili ji ještě tím, že nejprve vzniklo ústředí a teprve z něj se začaly rozvíjet místní odbory (Svobodová, 2020). Například právě u Sokola tomu bylo naopak, nejprve vznikaly jednoty, které se až později sjednotily.

Dle stanov klubu schválených v květnu 1907 byly účely spolku (KČT, 1908, 1):

- „1. Pěstovati a šířiti znalost krajin a hor v království Českém, markrabství Moravském a vévodství Slezském i ostatních královstvích a zemích na říšské radě zastoupených;
2. pečovati o jejich návštěvu a
3. podporovati cestování vůbec“.

2. 2. 2. Další vývoj

V době vzniku Klubu českých turistů na území českých zemí již existovaly turistické spolky, a to třeba Podhorská jednota Radhošť založena roku 1884 nebo další kluby, které byly německé. Později vznikla ještě Československá obec turistická (1929) a Svaz dělnických turistů (1910). Klub českých turistů pořádal výlety po okolí Prahy, kde také bylo ústředí Klubu českých turistů. Na dalších místech, například v Berouně, postupně vznikaly další a další odbory. Výlety a zájezdy se organizovaly i do vzdálenějších míst Evropy. Roku 1892 se vydali turisté na výlet do Krakova, na delší výpravu odjeli do Dalmácie, Bosny a Hercegoviny a Záhřebu, což bylo i manifestací pospolitosti Slovanů. Dle Časopisu turistů se turisté podívali ale i mimo pevninskou Evropu, a to na Saharu, či na Island (Bednářová, 2015). Režim Rakouska-Uherska nebyl přímo nakloněn rozvoji Klubu českých turistů, protože díky poznávání domoviny se u členů stále více rozvíjela láska k domovině a taky nacionalistický pohled na tehdejší německý útlak. Habsburská monarchie samozřejmě neměla v zájmu, aby v českých zemích rostl národní duch.

Propagace klubu probíhala pouze skrze časopis a letáky vydávané právě turisty (Brynda & Dostál & Pater, 1938).

Po první světové válce, kdy vzniklo samostatné Československo se klub rozšířil i na území Slovenska, Slezska a Podkarpatské Rusi. Proběhla tak i změna názvu na Klub československých turistů a začaly se v tamějších místech vyznačovat nové turistické trasy. Bylo vyznačeno na 3000 km nových tras, také se začaly budovat turistické objekty, například útulna Ďurková v Nízkých Tatrách, či Štefánikova chata pod Ďumbierom v Nízkých Tatrách. Za první republiky, díky rozšíření činnosti na rozlehlejší území a většímu zapojení mládeže, se zvýšil počet členstva. Klub měl okolo 100 000 členů v 385 odborech na konci 30. let 20. století (Krčál, 2009).

V meziválečném období se základna klubu značně rozrůstala kvůli změně pracovní doby, která přinesla volné víkendy, respektive volné sobotní odpoledne a celou volnou neděli, což bylo za habsburské monarchie nepředstavitelnou situací. Tato změna s sebou přinesla volný čas, který lidé trávili v tzv. letních bytech nebo právě třeba pobytem v přírodě.

S německou okupací přišla republika o mnohá pohraniční území, která z geografického hlediska tvoří zejména hory a pohoří, což pro klub znamenalo ztrátu turistických tras, chat a útulen, v neposlední řadě také pohraniční odbory klubu spolu s jejími členy. Na Slovensku se roku 1939 ustanovil „Klub slovenských turistov a lyžiarov“ a fungoval dalších 10 let. Klub československých turistů však i po dobu okupace fungoval dál, vzal pod svá „křídla“ i mnoho členů rozpuštěného Sokola či Dělnické tělovýchovné jednoty a věnoval se své činnosti alespoň v Protektorátu Čechy a Morava, kde se věnovali činovníci opravám a údržbě rozhleden, hradů, památek, chat atp.

Po válce bylo v plánu opět vytvoření Klubu československých turistů, jenomže dříve, než k tomu došlo, musela se sjednotit tělovýchova ve státě pod Sokol, kam byly zařazeny všechny tělovýchovné a sportovní organizace ve státě. Později, přesně roku 1952, byl přijat zákon, který dával státu za úkol kontrolovat, a hlavně řídit tělovýchovu ve státě.

2. 2. 3. Činnost

Členové klubu se záhy po vzniku klubu pustili do značení turistických tras. Zavedli značení tras pásovými⁴ značkami, čímž se tehdy Klub českých turistů odlišil od ostatních německých turistických klubů. Do té doby měla každá místní organizace svůj styl značení, což

⁴ Značka je tvořena třemi pásy, horní a dolní jsou bílé, aby značku zvýraznily, prostřední pás má červenou, zelenou, žlutou či modrou barvu, záleží na typu trasy.

působilo dost zmateně a nepřehledně. Pásovým značením se trasy v Česku značí dodnes, což pro českého turistu může v zahraničí, zejména na jihu Evropy, znamenat značnou nevýhodu, protože je z Česka zvyklý na přehledné a frekventované značení oproti zahraničí (Krčál, 2009). Klub českých turistů se věnoval i osvětové činnosti, ochraňoval přírodní a historické památky a vedl občany k nauce o vlastivědě. Díky klubu například zůstala zachována oblast Moravského krasu, kde se rozvíjela jeskynní badatelská činnost.

První významná akce, kterou klub organizoval, byl zájezd na Světovou výstavu do Paříže roku 1889, která vyvolala velký ohlas svou velkolepostí na konci 19. století. Dle časopisu *Turista* se na výpravu vydalo 363 účastníků, kteří do Paříže putovali rychlovlakem. Cesta do Paříže trvala tři dny a cestu zpět volil každý účastník výpravy dle svého plánu, doporučena byla ve volném čase návštěva Alp. Roku 1891 se konala Zemská jubilejní výstava v Praze, kde se klub rozhodl mít vlastní pavilon. Do pavilonu návštěvníky lákala turistická výstava, ale hlavně dioráma⁵ představující obranu Prahy před Švédy z roku 1648 (Svobodová, 2020). Což mělo samozřejmě i vlastenecký podtext.

Zároveň s přípravami na výstavu se započalo i s výstavbou rozhledny na Petříně, jejímž vzhledem se inspirovali vůdčí členové Klubu v Paříži Eiffelovou věží. Přístup na rozhlednu měl být vybudován od břehu Vltavy díky lanové dráze na vodní pohon. Stavba byla vyhotovena v srpnu 1891, kdy proběhlo slavnostní zahájení provozu. Lanová dráha a rozhledna jsou v provozu i dnes, kdy je ale lanová dráha na elektrický pohon místo vodního (Svobodová, 2020).

Po půl roce od založení Klubu se začal vydávat periodický časopis zvaný *Časopis turistů* (později *Turista*). Časopis podával čtenářům rady ohledně výstroje, tipy na výlet nebo doporučoval turistickou literaturu, sloužil také jako prostředek pro sdělování informací o dění v klubu nebo také o jeskynních výzkumech Karla Absolona, který objevil a prozkoumával Punkevní jeskyně (Svobodová, 2020).

Klub českých turistů neznamenal pouze pěší turistiku, kterou by ani nedokázal způsobit tak velký rozmach, ale i vodní turistiku, zejména kajak a kanoe, lyžování, sáňkování, vysokohorskou turistiku, odbor jeskyňářů či ve 20. letech 20. století i mototuristiku. Lyžařský odbor se velice rychle šířil a zpopularizoval, protože lyže byly účinný prostředek k přemísťování v zimním období. První lyže se na území Čech dostaly roku 1887, dovezl je tehdy z Osla pražský průmyslník Josef Rössler Ořovský, který se zasloužil i o dovoz kanoe z Kanady na území českých zemí. Vysokohorská turistika se rozmohla po vzniku

⁵ Obraz působící dojmem skutečnosti.

Československa díky lepšímu přístupu do slovenských Tater. V roce 1923 byla na Gerlachovském štítu vztyčena československá vlajka, čehož se účastnilo 203 členů Klubu československých turistů. Odbor jeskyňářů se zajímal o výzkum jeskyní v Moravském krasu. Jelikož bylo území Moravského krasu pro klub hodnotným místem, rozhodli se zde spolu s Rakouským klubem turistů vybudovat jednu ze svých prvních útulen v roce 1895, útulna již dnes neexistuje, protože v roce 1927 vyhořela. Výstavba útulen, rozhleden a chat patřila k významné činnosti klubu. V Jeseníkách byla postavena Klubem českých turistů Chata na Červenohorském sedle v roce 1935, jež zde stojí dodnes, ačkoliv po několika přestavbách (Svobodová, 2020).

Další významnou činností klubu bylo zakládání studentských nocleháren. Tyto noclehárny byly většinou zařízeny ve školách. Zřizování nocleháren začalo brzy po založení klubu, během období od založení klubu (1888) do počátku první světové války (1914) jich fungovalo až 350. Časem se noclehárny rozšířily i do zahraničí, tak mohli turisté využívat levné ubytování i v cizině, naopak cizinci mohli navštěvovat české země. Každoročně od roku 1889 byl vydáván seznam nocleháren, čímž se zvýšilo jejich využívání (Filip, Babnič, Janků, Jordánová, Krňávek, Valenta, 1988).

2.3. Svaz dělnických tělovýchovných jednot

2. 3. 1. Vznik

Dělnická tělovýchova se začala formovat v 90. letech 19. století, kdy se při vzdělávacích, podpůrných nebo kulturních dělnických spolcích počaly organizovat tělovýchovné odbory. Při vzdělávacím spolku krejčovských dělníků v Praze vznikl první tělovýchovný odbor, a to již roku 1892. V dalších letech toto konání napodobily další spolky například v Brně a okolí. (Kössl, Štumbauer, Waic 2008). Jak již víme, v Sokolu se členové oslovovali „bratře“ nebo „sestro“, tykali si a zakládali si na rovnosti mezi sebou. Dělnictvo si však uvědomilo, že tyto hodnoty nemohou být uplatňovány, jelikož ve vztahu dělníka s továrníkem není žádná rovnost či bratrství (Kudrna, 1961). Mnozí členové tělovýchovných odborů byli tedy bývalí členové Sokola, ze kterého právě dělnická třída přecházela do nově vznikajících dělnických odborů kvůli politické a sociální rozdílnosti. Odchod ze Sokola nebyl vždy dobrovolný, bylo běžné, že sociálně demokratičtí dělníci byli ze Sokola vyhozeni, další pak odcházeli dobrovolně ze solidarity k vyhozeným.

Roku 1897 se konala schůze valné hromady, která ustanovila pražskou dělnickou tělovýchovnou jednotu a při té příležitosti byl zvolen starosta Josef Linhart, náčelník Alois Bernášek a jednatel František Hummelhans. O pár let později byla založena jednota v Ostravě a počátkem 20.století vznikaly další v Čechách a na Moravě. Díky takovému rozmachu se vynořila potřeba sjednotit dělnické tělocvičné jednoty, proto se sešli představitelé pražské jednoty a zástupci ostatních jednot a domluvili se na založení svazu. Svaz dělnických tělocvičných jednot (DTJ) byl ustanoven na sjezdu 15.srpna 1903 a za starostu svazu byl zvolen František Hummelhans, Rudolf Sibala dostal pozici jednatele a František Mrázek se stal náčelníkem. O dva roky později bylo na jednom ze sjezdů valné hromady rozhodnuto, že každá nově vzniklá jednota musí vstoupit do Svazu DTJ (Beranová, Waic, 1998).

2. 3. 2. Další vývoj

Válka zmařila členům DTJ nejen plány na první olympiádu, která se měla konat roku 1915, ale paralyzovala fungování celého Svazu, jelikož velká většina členů a předsednictva musela narukovat. Po ukončení války ale organizace zaznamenala opět rozkvět. Počet členů předválečných let se pohyboval okolo 36 tisíc, na konci roku 1919 bylo napočítáno přes 154 000 členů a o rok později toto číslo ještě narostlo o víc jak jednu třetinu (Kössel, Štumbauer, Waic, 2008).

Po válce se Svaz DTJ přikláněl k sociálně demokratické straně, což se odráželo i v jeho dalším vývoji. V sociální demokracii se postupně zesilovala větev komunistů, což se projevilo oddělením komunistické strany v roce 1921. Ve Svazu se tato situace projevila podobně, a to vznikem komunistické Federace dělnických tělovýchovných jednot, do které přešla velká většina participantů ze Svazu DTJ. Po vzniku komunistické Federace DTJ se Svaz DTJ distancoval od komunistů. Všechny pokusy komunistů o navázání kontaktu Svaz ignoroval.

Utůženy byly naopak vztahy s Československou obcí sokolskou a Orlem, spojoval je odpor proti komunistům a později i proti fašistům. Po událostech v Mnichově si byly organizace nejbližší a bylo v jednání spojení těchto tělovýchovných organizací v jeden celek, k čemuž ale nakonec nedošlo (Beranová, Waic 1998). Během války se DTJ účastnilo odboje proti fašistům a někteří členové spolupracovali s Obranou národa⁶.

Po roce 1948, kdy proběhl komunistický převrat se byly nuceny sportovní kluby, turistické svazy a tělovýchovné organizace sjednotit pod Československou obec sokolskou, která byla zrušena roku 1952 a kontrolu a řízení tělovýchovy a sportu převzal stát.

2. 3. 3. Činnost

Organizačně se Svaz DTJ podobal Sokolu, ale Svaz DTJ velice postrádal kvalitní materiální podmínky a díky tomu se řadil mezi nejchudší organizace. Jejich nedostatek spočíval v nedostatku cvičebních prostor, cvičilo se častokrát v hostincích, což mělo neblahý vliv na konzumaci alkoholu po cvičení. Dalším problémem byl nedostatek prostředků k publikaci knih nebo ke konání výchovných kurzů. I přes nevlídné podmínky se Svaz začátkem 20. století rozmohl a čítal na 320 jednot se zhruba 36 tisíci členy.

Byly doporučeny hry v přírodě, dále pořadová a prostná cvičení, cvičilo se podle Tyršovy soustavy, vyjma vrcholových cviků na nářadí, odmítnut byl také sport (Kössl, Štumbauer, Waic 2008). Postupem času se do cvičení zahrnují i další odvětví, například lehká atletika, hry míčové a závodivé, turistika nebo skauting, nebyla však zahrnuta kopaná a box kvůli jejich neblahému výchovnému vlivu na mládež. Vedení se také soustředilo na zdravotní stav svých členů, snažili se vést členstvo k abstinenci a nekuřáctví, což bylo mezi dělnictvem velmi rozšířeno.

⁶ Obrana národa byl vojenský protinacistický odboj v období druhé světové války. Obrana národa působila na území Protektorátu Čechy a Morava až do konce války.

Ve Svazu DTJ se členové věnovali, podobně jako v dalších tělovýchovných spolcích, ochotnickému divadlu, které bylo nejvíce populární a rozšířené, dále loutkářství či fotografování.

Stejně jako sokolové a orlové vydával i Svaz Dělnických tělovýchovných jednot svůj tisk, časopis se nazýval „Tělocvičný ruch“ a byl poprvé vydán roku 1905. Publikováním vlastního časopisu došlo k rozvoji organizace, kdy se propojila komunikace mezi vedením Svazu a jejími členy. Redaktor časopisu Josef Lelant v jednom čísle vyzval členy, aby se vzdělávali, protože dělnické tělovýchovné jednoty se staly výchovnými instituty socialistické mládeže. Dle Beranové, Waice (1998, 59) Lelant také objasnil „Hlavním cílem vzdělávání ve Svazu DTJ má být posílení sociálně demokratické strany...“.

2. 3. 4. Olympiády

První dělnickou olympiádu plánovali delegáti V. sjezdu dělnických tělovýchovných jednot uspořádat roku 1915, jenomže první světová válka jim jejich plány zmařila. Válka znemožnila nejen konání olympiády, ale postihla veškerou činnost Svazu. Uskutečnění olympiády se tedy přesunulo na rok 1921. Rozepře a napjaté vztahy ve Svazu a jeho následného rozdělení způsobily konání jak první dělnické olympiády pořádanou Svazem DTJ, tak zároveň konání komunistické Spartakiády pod záštitou Federace DTJ (Mucha, 1975). Na první dělnické olympiádě se cvičila prostná, či cvičení s koulemi. Neprobíhalo ale jen cvičení, nýbrž i kulturní akce jako například divadelní a koncertní představení.

Další olympiáda se konala roku 1927 a zahájena byla již v zimě závody v zimních sportech, mimo jiné proběhl i závod v sáňkování na 3 km, hlavní dny olympiády připadaly na 2.-6. července, a i v létě probíhaly závody. Probíhaly soutěže v míčových hrách, cyklistické i plavecké závody, či turnaj ve stolním tenise. Opět byl součástí i doprovodný program. Olympiáda byla manifestací zdraví, síly a krásy pracujícího lidu. Olympiády se účastnily i výpravy z Ameriky a dalších 14 národů z Evropy.

Další proběhla roku 1934 na Strahově. Tentokrát byla olympiáda manifestací proti fašismu. Program byl obdobný programu z poslední olympiády. Taktéž se konala i zimní část olympiády ve Velkých Hamrech u Tanvaldu. Následující plánovaná olympiáda na rok 1940 se nekonala.

2. 4. Orel

2. 4. 1. Vznik

Utváření křesťansky strukturovaného tělovýchovného hnutí lze pozorovat na našem území v 90. letech 19. století, kdy se v Sokole objevovala protikatolická zaujatost. Tato zaujatost se proměnila ve veřejnou nesnášenlivost poté, co se Sokol rozhodl v roce 1910 nepřijímat katolíky do sokolských jednot (Waic, 1998). Podobně tomu bylo i se svazem DTJ, který k otázkám víry přistupoval přímo nepřátelsky. V katolických spolcích v Čechách, a hlavně na Moravě projevila touha po utvoření vlastního tělocvičného hnutí s křesťanským podtextem zaměřeným na katolickou mládež. Jako bylo pro Sokol charakteristické spojení vlastenectví s tělovýchovou, tak bylo pro Orla typické propojení tělovýchovy s náboženskou výchovou představovanou katolickou církví. Katolická církev si kladla za cíl udržet si stávající vliv v českém národě, musela čelit nejen proticírkevním ale i socialistickým idejím (Steiniger, 2003).

Z podnětu katolické církve, kdy papež Lev XIII. vydal roku 1891 encykliku „*Rerum novarum*“ (O věcech nových), kde upozorňovala hlava církve na sociálně-ekonomické problémy tehdejší doby, se začaly utvářet různé klerikální organizace ať už politického, sociálního či tělovýchovného rázu (Kössl, Štumbauer, Waic 2008). Zpočátku se organizovaly tělovýchovné odbory při různých katolických spolcích. Už roku 1896 se při Jednotě katolických tovaryšů v Praze zformoval první tělocvičný odbor. Jeho trvání ale nebylo dlouhé, protože po dvou letech zanikl. Vznikaly ale další odbory při různých spolcích. Katolické tělocvičné jednoty nesly zprvu název katolický Sokol, ale po zmíněném nepřátelství se začal od roku 1909 ujímat název Orel. Název byl převzat po vzoru slovinských katolických tělocvičných sdružení.

Oficiálně byl Orel založen sloučením jednotlivých katolických tělovýchovných odborů roku 1908. Stalo se tak na V. sjezdu křesťanských sociálů v Brně (Steiniger, 2003). Brno se tedy stalo střediskem moravských katolických tělocvičných odborů. Tyto odbory sice nebyly samostatnými spolky, ale tohle vytvoření zemského ústředí pro Moravu považujeme za založení orelské organizace. Během následujícího roku přijala nově vzniklá organizace název Orel a také kroj s dominantní modrou barvou.

Orel na území Čech měl své počátky ve východních Čechách, konkrétně v Hradci Králové, kde organizace vznikla roku 1910. Ačkoliv byla roku 1911 utvořena ústřední orelská rada v čele s Janem Šrámkem, tak se ovšem jednotná organizace jako taková utvářela až po první světové válce, protože i přes navázané kontakty se čeští a moravští orlové nedokázali organizačně sjednotit.

2. 4. 2. Další vývoj

V průběhu první světové války se počty příslušníků snížily z 12 000 na pouhých 884 členů, což bylo způsobeno právě neexistující pevnou organizační strukturou. Rozvoj členstva zaznamenal Orel po vzniku nové Československé republiky, kdy počet narostl na 8000 členů. V následujících letech počty členů stále rostly, k roku 1926 jich bylo již přes 100 000 (Beranová, Waic, 1998).

Ačkoliv byl Orel podporovatelem Rakouska-Uherska, tak po jeho rozpadu a vzniku Československa se plně hlásilo k podpoře nového státu. Po první světové válce se působení Orla rozšířilo i na Slovensko, kde se ale od druhé poloviny dvacátých let začal prosazovat čím dál více nacionalistický vliv. Byly podány návrhy na odtržení a získání nezávislosti slovenského Orla, což vedlo roku 1935 k odtržení a ustanovil se samostatný slovenský Orel, který se propojil s Hlinkovou ľudovou stranou.

Československý Orel na rozdíl od slovenského zaujímal protifašistický postoj (Beranová, Waic, 1998). Připoutával se k Československé straně lidové, vedené Janem Šrámekem, který byl jak předsedou strany, tak byl zároveň v čele Ústřední rady orelské. Orel tedy zaujímal identické politické ideje jako tato politická strana. Takové spojení politické strany a zájmové organizace nebylo na území Československa běžné.

Nevlídne vztahy mezi orly a sokoly spolu s DTJ trvaly kolísavě až do roku 1938, kdy byla republika v ohrožení, které je donutilo k usmíření. Po mnichovské konferenci vznikla dokonce i myšlenka o spojení všech českých tělovýchovných i sportovních organizací. Orlové se však obávali, že by splynuli se Sokolem a požadovali tedy zřízení svazu tělovýchovných spolků, kde by byla zachována samostatnost jednotlivých spolků. Bohužel ale po příchodu nacistů se sjednocení nekonalo.

Orlové se v době okupace zapojili do odboje, jenže se tou dobou už bývalý starosta Orla, Jan Šrámek, stal předsedou exilové vlády v Londýně, takže byla Orlu roku 1941 zastavena činnost a zabaven majetek, protože činnost Orla byla údajně Říši nepřátelská (Beranová, Waic, 1998).

Po druhé světové válce byla činnost obnovena, a dokonce se uskutečnil i předválečný pokus o založení Československého tělovýchovného svazu. Svaz vznikl v dubnu 1946 a zasedali v něm zástupci Orla, Sokola a Svazu DTJ.

Rok 1949 měl být rokem velké orelské slavnosti, kterou její funkcionáři měli v plánu, naneštěstí tyhle plány a přípravy zmařil „vítězný Únor 1948“, který předurčil nejen osud Orla, ale i celé republiky na další desítky let. Tělovýchovné spolky a organizace byly po komunistickém převratu roku 1948 sloučeny pod jednotnou organizaci, a to Sokol, aby měl

komunistický režim pod kontrolou celou tělovýchovu v tehdejší Československu. Nastal tak konec katolické tělovýchovy (Beranová, Waic, 1998).

2. 4. 3. Činnost

Tato organizace je opřena o křesťanské hodnoty, klade si za cíl sportem výchovně působit na mládež a děti (Špaček, 2011). Jejich programem bylo kulturně a křesťansky vychovávat mládež tužením těla, na což kladla důraz i orelská literatura a tisk. Programové usnesení z roku 1920 také obsahovalo ideový základ orelství, duše má být svobodná, pevná a silná a má mít vládu nad tělem a současně rozvíjet rozum, cit a vůli. Orlové byli toho názoru, že otužilé a silné tělo podporuje zušlechtění duše a tělocvik považovali za nápomocný k žití života podle božích přikázání. Začátkem dvacátých let dvacátého století se Orel zřekl Tyršovy soustavy, i když nářadová a prostná průprava dále tvořila základ orelských cvičení. Orlové se věnovali navíc i například kopané či boxu, ženy se soustředily na cvičení prostná a rytmická. Ve třicátých letech se pak v Orlu začala učit i branná příprava, týkající se ideové výchovy, tělocviku a pobytu v přírodě. Branná výchova platila jak pro chlapce, tak pro děvčata, a to nejrozsáhleji ve věku od 17 do 35 let (Beranová, Waic, 1998).

Katolická sportovní organizace Orel se zapojovala na kulturním životě občanů i tím, že se účastnili zakládání amatérských loutkových divadel (Jirásková & Jirásek, 2015). V roce 1923 začala v orelských jednotách vznikat loutková divadla, promítaly se diapozitivy a vznikala orelská kina díky nově vznikajícím orlovnám, proto největší síť katolických kin spravoval taktéž Orel, který promítal filmy právě ve svých tělocvičnách (Hasan, 2015). Roku 1910 začal vycházet jako příloha časopisu Ječmínek i časopis nesoucí jméno Orel, který vydával prostějovský farář Karel Dostál Lutinov. V časovém rozmezí od roku 1910 do 1912 vyšlo 10 čísel této přílohy. Oficiální tisk, věstník Orel, Ústředí orelských odborů začalo vydávat se začátkem roku 1913. Orelský tisk jednoty povinně odebíraly.

Orlové se také nejednou vydali na přátelské návštěvy do zahraničí. První jejich cesta, které se účastnilo 378 orlů, mířila do Mariboru, kterou podnikli v srpnu 1920 k navázání a utužení vztahů s jihoslovanskými bratry. Hned v dalším roce putovali na návštěvu do Štrasburku, kde se setkali a navázali přátelství s tělovýchovnými organizacemi z Belgie, Švýcarska, Anglie a Francie (David, 1923).

Rok 1909 se stal prvním rokem, kdy se uskutečnil první zemský slet Orla ve Vyškově, který se neobešel bez protiakce Sokola. Samotný program se obešel bez komplikací, dopoledne se konal průvod a poté se předvedli cvičenci v prostných a na nářadí. Celkem se sletu zúčastnilo 500 členů v krojích. Dále zde byly přítomny odbory z Moravy a jeden z Vídně (David, 1923).

Sokolové ale na ten den naschvál uspořádali svůj sokolský slet, což dopadlo napadením orelských členů sokoly, přičemž muselo zasáhnout i četnictvo. Po nakonec úspěšném sletu zažil Orel rozmach, začaly se navyšovat počty nově vzniklých odborů, kterých toho roku vzniklo hned 34.

V pořadí druhý slet následoval hned v roce 1910 v Kroměříži. Dopolodní průvod mířil ke mši, v jehož čele šel odbor z Vídně. Svou přítomností tento slet poctila i výprava z Hradce králové, Vyškova a Prostějova. Opět se cvičilo s nářadím, a dokonce se předvedly ženy s kužely. Sletu se účastnilo 1192 orlů a orlic. Po dalším úspěšném sletu zase vzrostl počet orelstva. Třetí zemský slet se konal opět v Kroměříži roku 1913. Počet účastníků značně stoupl od posledního sletu. Do Kroměříže se slétli orlové z Moravy, Čech a Slovinska v počtu 2631 (David, 1923).

V červenci 1922 se konal v Brně slavnostní sjezd katolických a kulturních vůdců katolického obyvatelstva a pracovníků Orla. Tímto sjezdem byl oficiálně zahájen brněnský slet. Zahajovací řeč pronesl Jan Šrámek a pár dní poté „...celé Brno zaplesalo modrým jasem orelského mládí.“ (David, 1923, 10). Průvodu se účastnilo přes 11 000 orlů a všech účastníků bylo na 42 000. Hlavní dny sletu byly přítomny delegace z 12 dalších zemí, například z Ameriky, Francie, Anglie, Belgie, Ruska či Jugoslávie.

Významnou událostí meziválečného období pro členy Orla byly Svatováclavské dny, kterých se účastnili církevní i světští zahraniční hosté, jednou z důležitých osobností, které byly přítomny, byl i prezident Tomáš G. Masaryk. Slavnost se konala na počest patrona českých zemí, sv. Václava, v červenci 1929. Při oslavách se konala vystoupení československého Orla a zahraničních cvičenců, závody katolických gymnastů a v neposlední řadě také pobožnosti a kulturní události jako například představení Prodaná nevěsta v Národním divadle.

O vzhledu krojů rozhodlo Ústředí tělocvičných odborů. Stejnokroj se skládal z černých šatů a černých bot, světle modré košile, koženého pásku se znakem Orla, čapky s modrou vložkou a pérem na straně.

Pro orly napsal hymnu „Hoj, Orli mocných perutí!“ prostějovský farář Karel Dostál Lutínov, který vydával i první orelský časopis (David, 1923).

3. CÍLE PRÁCE

Cílem práce je vypracování uceleného přehledu vzniku, vývoje a činnosti českých tělovýchovných spolků v Šumperku v období od jejich vzniku po 50. léta 20. století.

Dílčí cíle:

- Vytvořit přehled nejvýznamnějších tělovýchovných spolků a organizací v českých zemích od jejich vzniku po 50. léta 20. století, kdy kontrolu nad tělovýchovou a sportem převzal stát.
- Na základě archivních pramenů ze Státního okresního archivu Šumperk zpracovat vznik, vývoj a činnost vybraných spolků v Šumperku.

4. METODIKA

Při zpracování práce budou použity metody jako je heuristika (získávání a shromažďování historických pramenů a informací), poté bude následovat kritika (třídění a rozbor získaných informací), interpretace (výklad získaných informací) a v poslední řadě bude následovat syntéza (zpracování výsledků bádání a jejich finální prezentace).

Dále budou využity různé metody práce, které se budou prolínat. Bude to metoda nepřímá, která spočívá ve studiu dostatečného množství materiálů, které umožní vytvořit závěr. Potom progresivní metoda, která umožňuje zkoumat a sledovat minulé události chronologicky tak, jak za sebou události následovaly. Metoda induktivní a deduktivní, kdy pomocí indukce bude vytvořen teoretický závěr na základě jednotlivých poznatků. Pomocí dedukce bude od obecných poznatků vyvozen nový závěr.

5. VÝSLEDKY

5. 1. Sokol Šumperk

Historie šumperského Sokola nesahá tak hluboko do minulosti jako v okolních obcích na Šumpersku, například v Zábřeze byl Sokol založen již roku 1895. Šumperk bylo město osídlené převážně německým obyvatelstvem a Češi zde byli zastoupeni v menšině, proto zde vznikl Sokol až v pozdějších letech oproti okolí. První snahy o založení české tělocvičné jednoty proběhly v roce 1919 z iniciativy bratrů Kubičkových. I přesto, že Sokol vyzýval jednoty k vedení kronik a dokumentaci, tak šumperské jednotě chybí souvislé informace až po rok 1931. Zápisy do tohoto roku chybí nejpravděpodobněji proto, že byly zničeny při okupaci. Nicméně alespoň z toho mála dochovaných informací se dozvídáme alespoň útržky z dávné činnosti Tělovýchovné jednoty Sokol Šumperk (Dvořáček & Polách, 2012).

Pravidelně s příchodem nového roku se scházela valná hromada, která volila nový výbor a řešil se rozpočet na nový rok, na schůzi se pak konal i slavnostní slib nových členů, který probíhal podáním ruky starostovi jednoty a dotekem státní vlajky. Dále se předávaly diplomy za sportovní úspěchy vykonané v předchozím roce. V průběhu roku byly organizovány ideové školy, kde byla samozřejmá účast nových členů, ale docházeli tam i někteří starší členové, aby si osvěžili a připomněli důležité hodnoty a ideu sokolstva. V ideových školách byli noví členové seznamováni se sokolskou ideologií a byl zde kladen důraz i na vlastenectví. Účast nových členů byla povinná. Ideové školy byly zavedeny v celé Československé obci sokolské ve 20. letech 20. století.

Ve druhé polovině dvacátých let neměla jednota ani vlastní sokolovnu, dokonce ani hřiště, což se ale roku 1927 konečně změnilo a po získání pozemků si sokolové začali stavět vlastní cvičiště (dnešní Tyršův stadion na Žerotínově ulici). Jako sokolovnu však nadále využívali prostor kasáren a v zimě se cvičilo v tělocvičně šumperského gymnázia. Pravidelně s příchodem jara přišla i pracovní povinnost na venkovním cvičišti, po zimě byla totiž potřeba provést přípravy na cvičení venku.

Roku 1932 byli v únoru sdruženi lyžaři do lyžařského odboru a v září toho roku se ustanovil i tenisový výbor, tenisti se o dva roky později rozdělili na sokolské tenisové družstvo a na soukromý kroužek tenistů. Roku 1933 byla ve Frývaldově, dnešní Jeseník, zformována pobočka šumperské jednoty. Pobočka neměla vlídné počátky kvůli nízkému počtu členstva. I přesto se však vzpamatovala z těžkých začátků, a dokonce se po dvou letech fungování osamostatnila. Další pobočka, co se osamostatnila byla v Dolní Lipové, která po devíti letech existence projevila zájem o samostatné fungování a dostala k tomu příznivý posudek, načež se

roku 1936 osamostatnila. V protikladu k frývaldovské pobočce a pobočce v Dolní Lipové stála vikýřovická pobočka, která naopak roku 1935 zanikla. Do roku 1935 byla jednota z Hradce Králové ochránitelkou šumperské jednoty, této funkce se vzdala, jelikož už nebylo potřeba nad nově vzniklou malou jednotou „držet ochranou ruku“. Představitelstvo odeslalo jako poděkování za ochrannou činnost jednotě do Hradce Králové obraz Šumperka, posléze jako odvděčení obdržela šumperská jednota knihu o československých legiích ve Francii.

Roku 1938 se jednota připravovala na X. všesokolský slet do Prahy. Tento slet byl brán jako celonárodní protiválečná⁷ manifestace, republika byla v ohrožení a sokolstvo si toho bylo vědomo. Jen pár dní před mnichovskou dohodou byla svolána mimořádná schůze valné hromady v Národním domě. Důvodem jejího svolání byl dopis od Československé obce sokolské, který se týkal důležitého listinného materiálu jednoty a jeho úschovy, tento materiál měl být předán župě, či přímo Československé obci sokolské. Také se jednalo o úschově praporu jednoty, vlajky, fotografií, archivního materiálu a knihovny, v poslední řadě se řešilo, kam uschovat cvičební nářadí. Tato narychlo svolaná schůze byla na dlouho dobu, konkrétně na dlouhých sedm let, poslední schůze šumperské jednoty. Majetek tělocvičné jednoty Sokol Šumperk činil posledního dne roku 1937 hotovost v pokladně, vklad v poštovní spořitelně, další vklady v Pozemkové ústavě, v Československé záložně, vlastnictví nemovitosti Tyršovo cvičiště, hospodářský a tělocvičný inventář, či vlastnictví cenných papírů. Tyto majetky byly zabaveny šumperským německým spolkem Turngemeinde.

V Národním domě se na ustavující schůzi 25. srpna 1945 sešlo 20 bratrů a sester. Nakonec 8. září byla po sedmi letech války zahájena činnost Sokola v Šumperku. Obnovení činnosti po válce nebylo snadné a začínalo za velmi špatných podmínek, protože z dřívějšího majetku nezůstalo téměř nic, navíc bylo v ubohém stavu i letní cvičiště. Na opravné práce cvičiště byla navrhována pracovní povinnost, jak pro dospělé členy, tak pro dorost. Na letním cvičišti se stihlo cvičit pouze třikrát kvůli přechodu na zimní čas. Bylo tedy nutno zajistit vnitřní prostory ke cvičení, prostory k tomuto účelu poskytlo místní gymnázium. Postupně stoupala účast na cvičebních hodinách, zapsaných cvičenců bylo před Vánoci 80, dokonce začali cvičit i dorostenci, kteří do té doby nejevili o cvičení zájem. K 31. prosinci 1945 dosáhl celkový počet členů 206, z toho 84 žen a 122 mužů. Na počátku okupace činil nejvyšší počet členů 360, tohoto čísla opět dosáhla jednota na počátku března 1946.

⁷ Situace byla již tou dobou napjatá, jelikož Hitler provedl v březnu 1938 anšlus Rakouska. Bylo tedy jen otázkou času, kdy provede připojení Československa k říši. Stalo se tak pár měsíců po X. sletu. V září 1938 byla podepsána mnichovská dohoda, či mnichovský diktát, tak Československo přišlo o pohraniční území, včetně Šumperka.

Od olomouckého Sokola dostala šumperská jednota darem náčiní na cvičení, od místní správní komise jedny bradla, žíněnku a klavír, další tělocvičné náčiní zajistili bratři, například koule, míčky s poutkem, disk, oštěp, štafetové kolíky atp. V dubnu roku 1947 byl zabavený majetek spolkem Turngemeinde navrácen dle zákona zpět Sokolu.

Jednota si kladla za cíl mimo cvičení těla i vzdělávací činnost, proto se založil roku 1946 vzdělávací sbor, do té doby vzdělávací činnost obstarával vzdělavatel sám. Bylo uspořádáno několik proslovů, kde se mluvilo o Tyršovi, Fügnerovi, o sokolství, kázni, významu tělovýchovy, sokolské ideji atp. Pro vzdělávací účely se promítal i film o X. všesokolském sletu. Konaly se opět i ideové školy. V budově městské střelnice měla jednota povolení pořádat loutková představení.

V roce 1947 našli představitelé jednoty vhodný objekt k táboření v obci Chrastice, místní části Staré Město pod Sněžníkem. O dva roky později se Sokol stal definitivním majitelem tamějšího pozemku a chaty. V létě zde probíhaly letní tábory, ovšem ještě před zahájením táborové sezóny se musely provést úpravy a připravit objekt k táboření. Zařizovalo se elektrické osvětlení, v chatě si cvičenci vybudovali sprchy, vybílili kuchyň, proběhla rekonstrukce schodů. Tak se vybudovala osada s chatkami, kam se v hojných počtech a pravidelně sjížděli na letní táboření, konaly se tam turnaje a závody, například střelba ze sportovní a armádní vzduchovky, vrhání šipek do terče, bojový překážkový závod, odbíjená dvojic, ale také šach, dáma nebo stolní tenis.

V roce 1948 proběhlo v Československu sloučení tělocvičných organizací, sportovních klubů a turistických svazů pod Sokol v rámci sjednocené tělovýchovy. Jednota Šumperk tak obdržela finance dělnické tělovýchovné jednoty Šumperk, což činilo 25 000 Kčs. Od Orla se dostavila pouze neochota spolupracovat při hospodářském sloučení. Další organizace, které se musely sloučit pod Sokol, byl Sportovní klub Železničáři Šumperk, kteří do společného hospodářství přispěli pouze dluhem a Sportovní klub Diamant, jež vedl vzorné hospodářství. Se sloučením vznikly v šumperské jednotě Sokola oddíly kopané, házené, těžké atletiky, ledního hokeje a stolního tenisu.

5. 1. 1. Slavnosti, akademie

V roce 1931 se poslední lednový den konaly v Šumperku vůbec první šibřinky, což jsou tradiční sokolské maškarní plesy s předem danou tematikou. Sokolské šibřinky se konaly tradičně od založení Sokola, kdy se na těchto plesech sokolové scházeli a blíže poznávali.

Nový rok 1932 začal pochmurně, a to z toho důvodu, že zemřel starosta Svazu Slovanského sokolstva a starosta Československé obce sokolské JUDr. Josef Scheiner⁸. Jednota se zúčastnila jeho pohřbu v Praze. V Šumperku 26. ledna byla pak k uctění jeho památky zorganizována tryzna. V dubnu se pořádal večírek na ukončení lyžařské sezóny. V červnu následovalo slavnostní zatloukání hřebů do žerdě nového praporu jednoty, kam byli pozváni zástupci úřadů a spolků ze Šumperka a okolí. S novým praporem se vydal průvod městem na cvičiště, kde bylo oznámeno, že byl schválen název cvičiště na „Tyršovo cvičiště“.

Rok 1934 byl ve znamení branné síly národa, ve znamení brannosti byla uspořádána i akademie jednoty společně se šumperskou vojenskou posádkou. Tohoto roku to bylo sto let od prvního zaznění písně „Kde domov můj?“, což bylo oslaveno jejím veřejným zazpíváním a sehráním divadelní hry Fidlovačky v úpravě. V listopadu se slavilo 15 let od založení šumperské jednoty. Proběhla vzpomínková výstavka plakátů, diplomů, listin, fotografií a dopisů se sokolskou tematikou. Na oslavu jubilea se konala tělocvičná akademie za spoluúčasti tamějšího vojska a hojné návštěvnosti obecnstva. K výročí bylo u Tyršova cvičiště vysázeno také 14 topolů, jelikož do té doby tam nebyl žádný přirozený stín, navíc se díky topolům pozdvihla i estetická stránka cvičiště, na čemž si sokolové zakládali.

Podzim roku 1937 byl nešťastný, jelikož zemřel 14. září prezident Osvoboditel, T. G. Masaryk. Šumperský Sokol nekonal sám žádné vzpomínkové akce, protože byly pořádány společně s českými spolky a korporacemi, kterých se členstvo šumperské jednoty v hojném počtu účastnilo. Po uplynutí týdne od smrti prezidenta se shromáždili sokolové s vojskem na Masarykově náměstí v Šumperku, aby si vyslechli rozhlasovou reportáž z pohřebního průvodu.

Po obnovení činnosti po válce v roce 1945 poprvé vystoupili sokolští bratři 14. září ve slavnostních krojích na tryzně T. G. Masaryka, kde uctili jeho památku položením věnců a vztyčením státní vlajky. O měsíc později se konal lampionový průvod v předvečer 28. října, kde samozřejmě nechybělo 14 bratrů a 3 sestry ve slavnostních krojích.

V roce 1946 se oslavovalo první výročí osvobození vlasti. Proběhla tělocvičná akademie dne 5. května, kde se vzpomínalo na poslední konaný všesokolský slet před válkou. V květnu se také slavily 62. narozeniny Dr. Edvarda Beneše, tehdejšího prezidenta republiky, na oslavu byla uspořádána opět akademie. Dále se pořádaly v dalších letech akademie, mikulášské besídky, veřejná cvičení a slavnosti na uctění památek při různých výročí.

⁸ J. Scheiner byl aktivním členem Sokola již od mládí a než se dostal k funkci starosty, prošel si i postem redaktora časopisu Sokol. Jsou mu přidělovány zásluhy za rozvoj Sokola, ale také za účast při formování a vzniku Československa.

Například na podzim v roce 1947 byla uspořádána akademie jednoty, kde vystoupili muži se cvičením na koni a na bradlech, dorost vystoupil v prostných.

5. 1. 2. Přebory, závody, turnaje

V říjnu 1932 byl uspořádán závod v přespolním běhu o putovní cenu k uctění památky 100. narozenin Dr. Miroslava Tyrše. Závod startoval na Masarykově náměstí a jeho délka byla přibližně 6 kilometrů. Závodu se mohli účastnit například členové (tj. osoby starší 18 let) organizací Československé obce legionářské, Klubu československých turistů, Masarykovy ligy proti tuberkulóze, Tělocvičné jednoty Sokol, Okresního osvětového sboru a další. Cenou závodu byla bronzová busta Dr. Miroslava Tyrše, která byla putovní. Tuto cenu na období jednoho roku získalo vítězné družstvo z Hranic.

V roce 1934 byla velice příznivá zima, která přála lyžařské sezóně. Koncem ledna se konaly okrskové lyžařské závody v Olšanech, kde se umístili šumperští závodníci v kategoriích muži na 16 km, muži III. třídy na 8 km a dorost na 6 km. Dále byl začátkem února lyžařským odborem uspořádán župní přebor v Osikově. V létě proběhlo několik zápasů v odbíjené a také turnaje v tenise například proti Olomouci, Šternberku nebo Sportovnímu klubu Kojetín.

Ani v dalších letech nechyběly závody. Roku 1935 se konal třeba závod v pětiboji v Zábřeze, kde dva členové šumperské jednoty obsadili 2. a 5. místo, dále pak závod ve střelbě, kde v závodě družstev získali závodníci 1. a 2. místo. V lehkootletických závodech zde obsadil závodník jednoty 2. místo. V březnu v roce 1936 se konaly lyžařské štafetové závody na Alfrédově chatě v Jeseníkách. Jednota zde obsadila 3. a 4. místo. V květnu toho roku se konaly turnaje v odbíjené v Šumperku a v Postřelmově. Družstvo získalo v Šumperku 1. místo, v Postřelmově 2. místo a družstvo dorostenců v Postřelmově získalo 3. místo. Dále se konal závod čet v pochodu na 15 km nebo závod dorostenek v Zábřeze v tělocviku prostném.

Po obnovení činnosti po válce se hned v říjnu konal lampionový průvod v předvečer 28. října, na druhý den se pak konal již sedmý přespolní běh, který proběhl poprvé v roce 1932. Závodu se z jednoty účastnilo pět bratrů, celkem bylo 20 účastníků, jedním z nich byl i Adolf Foltýn, který se zúčastnil všech do té doby pořádaných přespolních běhů. Vítězem se stal bratr Ludvík Bombík z Olomouci s časem 20 minut 25 vteřin. V dalších letech se často pořádaly lehkootletické závody, přespolní běhy, či přátelská utkání v odbíjené, závody probíhaly ve všech kategoriích (muži, ženy a dorost).

5. 1. 3. Výlety, slety, zájezdy

Mimo pravidelné cvičení, oslav, akademií a závodů se sokolové vydávali na výlety. Hlavně v letních měsících se vydávali do okolí Šumperka, například se prošli na Městské skály, na zříceninu hradu Brničko, či se vydali na výšlap do nedalekých Jeseníků. V roce 1936 se uskutečnil v zimě sraz lyžařů na Pradědu, setkala se zde 34 bratrů a sester šumperské jednoty se členy župy Severomoravské, Olomoucké a Středomoravské.

V červenci 1932 po dlouhých přípravách odjeli cvičenci na IX. všesokolský slet do Prahy. Sletových závodů se ze šumperské jednoty účastnila pouze Amálie Englišová, která se celkově umístila na 8. místě, za odměnu obdržela diplom a pamětní minci. Celkem se sletu ze šumperské jednoty zúčastnilo 108 cvičenců, někteří byli z vikýřovické pobočky. Další slet, kterého se jednota účastnila byl roku 1938, poté byl další slet až po válce roku 1948, kterého se jednota taktéž účastnila v počtu 78 cvičících sokolů. Cvičili v prostné skladbě „Věrní zůstaneme“. Sletu se účastnili i další sokolové ze šumperské jednoty, ovšem v civilu a samostatně se do Prahy i dopravili a ubytovali.

V roce 1934 pořádala Československá obec sokolská zájezd do Sarajeva, kde byla jednota zastoupena 3 bratry a jednou sestrou. O dva roky později se konal zájezd, opět pod záštitou Československé obce sokolské, na Slovensko a Podkarpatskou Rus, kam nesli sokolové sokolskou myšlenku a ideu československé jednotnosti. Ze Šumperka mířilo do daleké Podkarpatské Rusi 42 osob, společně s dalšími z Moravskoslezské župy. Programem bylo cvičení, slavnostní průvod, výlet na Užok nebo návštěva hradu Nevicke. Na východ republiky se cestovalo vlakem a cesta byla dlouhá, ale radostná a úspěšná, protože se Tyršova myšlenka rozšířila i do nejvzdálenějších koutů republiky.

5. 2. Klub českých turistů Šumperk

V Šumperku dříve, než český spolek pěstující turistiku, fungoval spolek německý. Bylo tomu tak, protože Šumperk bylo německé město a Češi zde byli zastoupeni v menšině. Počátky organizované turistiky v Jeseníkách jsou spojeny s Moravskoslezským sudetským horským spolkem, který působil ve Frývaldově (dnešní Jeseník) od roku 1881, a od roku 1885 fungovala i šumperská sekce tohoto německého spolku. Po vzniku Československé republiky roku 1918 do Šumperka začaly proudit čeští přistěhovalci a začal se tu více šířit nacionalismus a vlastenecké myšlenky.

Myšlenka o zřízení organizace zabývající se turistikou tu byla již v době založení tělovýchovné jednoty Sokol Šumperk, tedy roku 1919. Na několika výborových schůzích bylo navrhováno utvoření turistického, eventuelně lyžařského odboru. Ovšem návrhy přišly vniveč, protože byly zatlačeny do pozadí vážnějšími starostmi při formování sokolské jednoty. Snaha o zřízení turistické organizace se roznesla do okolí, dokonce až do Olomouce, kam byl na schůzi severomoravské župy Klubu československých turistů pozván budoucí předseda šumperského klubu turistů Ing. Robert Srkal, aby zde tlumočil přání české menšiny ze Šumperka. Bylo mu zde slíbeno, že jeho snahy budou podporovány. Zpočátku to vypadalo, že jeho pokus nebude úspěšný, když rozesílal přihlášky, tak se žádné nevracely, později se to ale otočilo a přihlášených bylo v den konání zahajující schůze celkem 71. Schůze ustavující valné hromady odboru v Šumperku proběhlo 17. dubna 1921. Schůze proběhla za účasti 25 členů a hned při té příležitosti byly vybrány i členské příspěvky. Na schůzi byli zvoleni členové výboru a předseda Ing. Robert Srkal pronesl zahajovací řeč, kterou zdůvodnil jeho snahy o založení Klubu československých turistů v Šumperku. Bylo to hlavně proto, že on sám byl vášnivý turista a pěstováním turistiky viděl možnost k výchově, možnost pěstovat lásku k přírodě, ke svým bližním a k rodné zemi, a hlavně k vlasti.

Po vzniku republiky se šířil vznik nových odborů Klubu československých turistů z Čech více i na Moravu, kde během let 1919-1921 vznikly odbory také v Olomouci, v Zábřeze na Moravě, ve Šternberku, a právě i v Šumperku. Tyto odbory, a ještě další z Litovle, Štítů (tehdy Šilperk) a Uničova se sdružily hned v roce 1921 v Severomoravskou župu, která měla sídlo v Šumperku a jejím předsedou se stal Ing. Robert Srkal ze Šumperka. Župa prováděla kvalitní propagační činnost, která se zakládala na různých přednáškách, promítání diapozitivů, či na návštěvách výstav. Župa vydávala i vlastní časopis, s názvem Slezský turistický odbor, svůj název mnohokrát změnil v závislosti na připojování dalších odborů k župě (Filip, Babnič, Janků, Jordánová, Krňávek, Valenta, 1988). Župa se v roce 1927 rozrostla ještě o další dva

členy, odbor z Opavy a České Třebové a její název se změnil na Jesenickou župu. Přesunulo se i sídlo župy, a to do Olomouce (Daňková, Skřivánková, 2011).

Prvními aktivitami šumperského odboru byla hned v dubnu roku 1921 návštěva a prohlídka petrolejové rafinace ve Vikýřovicích. Prvního května se jelo vlakem do Hradečné, odkud se šlo do vedlejší nedaleké obce Lipinka na národní slavnost. Poté se v odpoledních hodinách vydalo několik účastníků ze šumperského odboru společně s odborem ze Zábřeha na vycházku na Bradlo. Z Bradla se sestupovalo směrem na Kamennou a do Rohle, kde se odbory rozdělily a každý pokračoval jiným směrem. Šumperští šli přes Strupšín, Dlouhomilov a přes Králec směrem do Šumperka a za zpěvu dorazili okolo deváté večerní. Další vycházky se konaly 22. května pěšky přes Rejchartice do zámeckého parku ve Velkých Losinách a do tamějších lázní. V červnu a červenci se konaly vycházky do Písařova, do Dlouhomilova, do Lanškrouna, či na Praděd, kam se vydali s olomouckým odborem Klubu československých turistů. Osmnáctého září se naopak vydali členové ze Šumperka na výlet do Olomouce, kde si prohlídli Olomouc, zavítali na výstavu obrazů ve Smetanových sadech, na leteckou výstavu na letišti na Neředíně a účastnili se vítání prezidenta Masaryka, který do Olomouce dorazil na návštěvu.

Mezi další aktivity patřilo samozřejmě značení a úprava turistických tras. Severomoravská (od 1927 Jesenická) župa měla rozdělená teritoria, ve kterých značil trasy určitý odbor. Šumperský odbor například v roce 1936 vyznačil trasu červenou (tzn. dálková trasa) Šumperk – Háj – Boží tělo – Radomilov – Bohutín – Šilperk (dnešní Štítý). Značkování vykonávali dobrovolníci, kteří měli za úkol umístit značku na dobře viditelné místo, přičemž se museli předem domluvit s majiteli daného objektu, zda tam mohou umístit značku o velikosti 20x20 cm. Trasy v Hrubém Jeseníku byly vyznačeny převážně německým spolkem, a tedy i jiným typem značení než pásovým, kterým značil Klub československých turistů. Dva druhy značek byly viděny po celou dobu trvání první republiky (1918-1938), po 2. světové válce se začalo v Jeseníkách s turistickým značením tras znovu od základu.

Významným bodem v dějinách šumperského odboru bylo zřízení studentské noclehárny v reálné škole roku 1921. Na šumperském odboru bylo zajistit vybavení pro noclehárnu a její fungování, na schůzi výboru se diskutovalo například o pořízení několika kusů příkrývek pro studentskou noclehárnu.

Dostupnost Jeseníků, lákala turisty nejen v létě, ale i v zimě, proto byl ustanoven i lyžařský odbor. Klub československých turistů uspořádal 12. – 13. února 1938 k oslavám padesátiletého výročí trvání Klubu československých turistů VIII. celostátní lyžařský přebor na

Červenohorském sedle v Jeseníkách. Přeboru se účastnilo přes 300 závodníků včetně šumperského odboru.

Německým turistům se rozmach české turistiky v Jeseníkách nelíbil a doufali, že jejich nadšení a aktivita brzy opadne, což bylo naznačeno i v jednom článku v šumperském časopise *Nomährischer Grenzbote*. Ovšem přání německých turistů se nenaplnila, naopak počet členů šumperského odboru stále rostl. Roku 1922 byl počet členů 95, rozrůstala se i župa, která v roce 1937 čítala 13 odborů, s 2 448 členy a 177 dorostenci (Filip, Babnič, Janků, Jordánová, Krňávek, Valenta, 1988).

Dobře započatou činnost přerušilo obsazení pohraničního území německým vojskem po mnichovském diktátu roku 1938. Okupaci po dobu války se znemožnila česká turistika v této oblasti. V podstatě byla znemožněna činnost Jesenické župy, jejíž součástí byl i šumperský odbor. Z původních 13 odborů zůstaly jen 4, a to ty, které nebyly v okupovaném pohraničí (tj. Litovel, Konice, Olomouc a Loštice). Jeseníky navštěvovali opět pouze Němci, jako tomu bylo před vznikem první republiky. V průběhu války sloužily Jeseníky a tamější chaty jako rekonvalescenční centra pro vyšší příslušníky německé armády.

Šumperský odbor se po osvobození sešel 5. září 1945 na ustavující schůzi odboru. Jeho trvání po válce ale nebylo dlouhé, jelikož byl po třech letech byl nucen přejít pod záštitu Sokola, jako jednotné tělovýchovné organizace, která zastřešovala všechny sportovní kluby, tělovýchovné organizace a svazy. Šumperský odbor pod Sokol přešel přesně v lednu 1949.

5. 2. 1. Chaty, útulny, rozhledny

Turistické chaty a útulny v oblasti Jeseníků byly většinou ve vlastnictví či pronájmu německého turistického spolku, který zde působil před Klubem československých turistů. Byly to chaty, jako je například chata Na skřítku, která byla vybudována v polovině 19. století jako hostinec a vlastnil ho baron Klein. Od něho chatu v roce 1896 koupil německý turistický spolek (Moravskoslezský sudetský horský spolek) a vybavil ji jako turistickou chatu. Další chatou v německém nájmu byla Ovčárna, která byla vybudována kvůli chovu ovcí, když však pastva ovcí začala upadat, tak se chata začala využívat už jen k turistickým účelům a v roce 1910 vyhořela. Barborka, chata, kterou si vybudovali němečtí turisté během války a sloužila zejména jako rehabilitační objekt pro vysoké důstojníky Wehrmachtu⁹. Dalším objektem, který patřil německým turistům, byla kamenná rozhledna na nejvyšší hoře Jeseníků. Roku 1912 byla na Pradědu vybudována rozhledna s útulnou a hostincem. Útulna se sice kvůli špatnému stavu

⁹ Ozbrojené síly Velkoněmecké říše v letech 1935-1945.

nedala nikdy využít, ale pro německé turisty bylo důležité, že nejvyšší horu Jeseníků si tímto způsobem „zabrali“ právě oni. Během války byla dokonce pojmenována na rozhlednu Adolfa Hitlera, po válce však chátrala, a nakonec se roku 1959 zřítla.

Odbor ze Šumperka získal v roce 1926 k pronájmu místnost o devíti lůžkách v chatě na Červenohorském sedle, což byla křižovatka turistických tras a tím pádem výchozí bod k mnoha turistickým cílům. Teprve v roce 1935 byla vybudována vlastní chata, a to právě na Červenohorském sedle. Chata obsahovala restaurační místnost, kuchyň, jídelnu, 11 pokojů pro 29 osob a taky noclehárnu v podkroví s 51 lůžky. V roce 1937 byla rozšířena o další pokoje s 39 lůžky. Slavnostní otevření se uskutečnilo na den svatého Václava roku 1935 a účastnilo se ho okolo 1500 lidí. Na slavnosti se objevil i tehdejší ministr obchodu, který blahopřál k uskutečnění díla. Další pronájem byl pronájem Alfrédovy chaty. Alfrédova chata byla původně lovecká chata hraběte Alfréda Harracha. Od roku 1926 byla využívána jako restaurační a ubytovací provozovna a od roku 1933 ji měl v nájmu Klub československých turistů. Její kapacita byla 17 pokojů s 45 lůžky a 15 slamníky.

V podhůří Jeseníků se šumperskému odboru podařilo roku 1934 vybudovat rozhlednu na Háji. Na výstavbě rozhledny se podíleli i vojáci ze šumperské posádky, z níž někteří byli aktivními členy Klubu československých turistů. Stavba započala roku 1933 a za rok již byla rozhledna hotova, 17. června 1934 se konalo slavnostní otevření. Rozhledna byla tehdy nazvána Štefánikova rozhledna. Bohužel během války byla zabráná nacisty a sloužila ke konci války jako protiletdecká pozorovatelná. Po válce kontrolu nad rozhlednou převzal opět šumperský odbor turistů, ale rozhledna byla ve špatném stavu a potřebovala opravit. Než se stihl opravit bleskosvod, tak ji bohužel v 50. letech 20. století zasáhl blesk a dřevěná stavba shořela. Nová rozhledna zde byla vystavena až roku 1997.

5. 3. Dělnická tělovýchovná jednota Šumperk

Dělnická tělovýchovná jednota v Šumperku se zformovala 4. února 1932, kdy proběhla ustavující schůze valné hromady. Na tuto schůzi přišel jako host zástupce německého dělnického spolku ATUS v Šumperku, který uvítal ustavení Dělnické tělovýchovné jednoty a přál mnoho zdaru mladé jednotě a slíbil pomocnou ruku, kdyby bylo třeba. Na schůzi se zvolil výbor a také se řešily přihlášky k odběru časopisů Dělnických tělovýchovných jednot. Bylo nahlášeno 7 přihlášek k odběru Tělocvičného ruchu, 1 přihláška pro Cvičitelské rozhledy a 5 přihlášek pro Zlatou bránu. Dělnické tělovýchovné jednoty se dělily do obvodů, šumperská jednota byla součástí IV. obvodu, kam spadaly i jednoty ze Zábřeha, Kolšova a Sudkova.

Problémem jednoty byla zpočátku neexistující místnost, kde by mohli členové cvičit, proto se konaly alespoň menší vycházky a výlety, aby se udržela pospolitá činnost členstva. Nakonec bylo domluveno, že cvičení bude probíhat ve školní tělocvičně českých menšinových škol. S prvním cvičením se začalo 3. ledna 1933. Účast na cvičení byla chabá a finanční situace jednoty byla dost nejistá, protože někteří členové neplatili členský příspěvek. Někteří naopak zapláceno měli, ale cvičit nechodili. V prvních letech existence jednoty fungování nebylo jednoduché, ovšem členská základna se začala navyšovat, koncem ledna 1934 měla jednota 29 členů.

Dělnictvu prý byly zdejšími Sokolem způsobovány nepříjemnosti a nepřímé útoky. Týkalo se to právě například tělocvičny potřebné ke cvičení, k čemuž se Sokol stavěl odmítavě, když dělnická jednota chtěla využívat prostor v české měšťanské a obecné škole. Nakonec tento spor vyřešilo ministerstvo školství, které povolilo dělnické jednotě užívat školní tělocvičnu.

Roku 1934 proběhla v květnu oslava opětovné volby T. G. Masaryka prezidentem republiky. O pár měsíců později dostala jednota od šumperského odboru Klubu československých turistů pozvánku na otevření Štefánikovy rozhledny na Háji. V průběhu roku probíhala pečlivě a plánovitě příprava na III. Dělnickou olympiádu v Praze. Někteří cvičící měli obavy, že ze strany zaměstnavatele nebudou moci na olympiádu do Prahy odjet. Nacvičovala se prostná cvičení, později byla šumperské jednotě zapůjčena gramofonová deska ze Zábřežské jednoty, aby secvičili olympiádní prostná cvičení. Nakonec se ale olympiády zúčastnily pouze ženy, jelikož muži nestihli nacvičit prostná.

V srpnu roku 1934 se též konalo veřejné cvičení Dělnické tělovýchovné jednoty v Šumperku. Pozvány na tuto událost byly jednoty ze Zábřeha, Kolšova a Šumvaldu. Bylo požádáno o propůjčení Tyršova cvičiště pro tuto událost, ale žádost byla Sokolem zamítnuta. Cvičení proto proběhlo na letním cvičišti německého dělnického spolku ATUS u chaty Přátelství (dnes Koliba). Veřejnému cvičení předcházel průvod městem, kterého se zúčastnili i

němečtí dělníci. Roku 1934 se jednota účastnila turnaje ve volejbale ve IV. obvodu v Zábřeze, kde získala pro rok 1934-1935 putovní vlajku, což vedlo k uspořádání propagačního dne v Šumperku.

V prosinci roku 1936 se konala v Dělnickém domě akademie. Cvičební úbory si ženy ušily samy, pro nemajetné členy je uhradila jednota a po akademii zůstaly ve vlastnictví jednoty. Dále se v tomto roce konala cvičení v okolních vesnicích, například v Rudě nad Moravou, či v Hanušovicích, kde byly přítomny další dělnické jednoty. Poslední den roku se konal silvestrovský večírek na rozloučení se s uplynulým rokem. K poslednímu dni roku 1936 byl stav členů 88. V dalších měsících následujícího roku počet cvičících kolísal nahoru a dolů.

Roku 1937 se konala v březnu slavnost u příležitosti 87. narozenin prezidenta T. G. Masaryka. V květnu se konaly další oslavy, tentokrát prvomájové. Dále se tento rok vydali členové jednoty na výlet na zříceninu hradu Brničko. Na podzim proběhla oslava 28. října¹⁰ za spoluúčasti německých dělníků, byla uspořádána tělocvičná akademie v Dělnickém domě. V říjnu taktéž došlo v Rapotíně ke vzniku odbočky Dělnického tělovýchovného spolku Šumperk. V jednotě se kladl důraz i na brannou výchovu, v listopadu 1937 proběhl branný sraz v Sudkově, kde byla jednota ze Šumperka přítomna.

Rok 1938 byl posledním rokem, kdy jednota fungovala. Konalo se veřejné cvičení, které bylo přesunuto z předcházejícího roku. Součástí veřejného cvičení byl průvod městem, vztyčení vlajky a poslech státní hymny, proslov, rozvinutí praporu a předání praporu praporčíkovi, následovalo samostatné cvičení, jež probíhalo na Tyršově cvičišti. Sokolové se protentokrát umoudřili a propůjčili za poplatek cvičiště dělníkům, dokonce se akce sokolové i zúčastnili. Doprovodný program veřejného cvičení byla střelnice, tombola a večer taneční zábava. V září se dělníci ze Šumperka přijeli zúčastnit lehkooletických závodů o pohár senátora do Olomouce. Závody se konaly na hřišti Dělnické tělovýchovné jednoty a závodilo se v těchto disciplínách:

- muži běh na 100 m, 400 m, 3000 m, skok do výšky, skok do dálky, vrh koulí a hod diskem,
- ženy běh na 60 m, skok do výšky, skok do dálky, vrh koulí, a hod míčkem s poutkem,
- dorostenci do 16 let běh na 60 m, skok do výšky, skok do dálky, vrh koulí,
- dorostenci nad 16 let běh na 100 m, běh na 1000 m, skok do výšky, skok do dálky, vrh koulí,

¹⁰ Oslava vzniku Československé republiky roku 1918.

- dorostenky běh na 60 m, skok do dálky, hod míčku s poutkem.

Závody byly poslední akcí jednoty, jelikož poté byla jednota v průběhu okupace a druhé světové války nefunkční. Po osvobození republiky víme o jednotě jen to, že byla v roce 1948 sloučena pod Sokol. Toto sloučení přineslo Sokolu finanční obnos v hodnotě 25 000 Kčs.

5. 4. Orel Šumperk

Jednota československého Orla v Šumperku podle novin Moravský sever vznikla v roce 1922. V jejím čele stál páter Ignác Konečný, který sklídl kritiku za málo českého vlastenectví, jelikož v té době byl spojen s německým křesťanským tělocvičným spolkem Nordgau. „Podle znalce českého šumperského meziválečného sportu V. Nezbedy nevyvíjel Orel žádnou tělovýchovnou a sportovní činnost, ale omezoval svá vystoupení na krojovanou účast při některých církevních příležitostech“ (Polách, 2012, 51).

Po druhé světové válce byl Orlu přidělen Katolický dům, který byl před válkou v užívání německého křesťanského spolku. Ovšem po sjednocení tělovýchovných organizací pod Sokol přešel i Katolický dům pod správu Sokola a z jeho dokumentace je zřejmé, že dům byl v zanedbaném stavu a musela se do jeho oprav investovat částka 6 000 Kčs.

7. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo podat ucelený přehled vzniku, vývoje a činnosti čtyř vybraných tělovýchovných organizací fungujících v Šumperku. Práce se zaměřuje na Sokol, Klub českých turistů, Dělnickou tělovýchovnou jednotu a Orla. V přehledu poznatků se práce věnuje zmíněným čtyřem spolkům obecně v českých zemích, popisuje jejich vznik a podmínky vzniku, jejich funkci v předválečné době (u těch spolků, které vznikly před 1. světovou válkou), za války, v meziválečné době, za 2. světové války, a nakonec popisuje poválečné období do 50. let 20. století.

Ve výsledkové části se práce na zmíněné spolky zaměřuje v lokalitě Šumperk. Ovšem struktura není jako v přehledové části rozdělena na kapitoly „vznik“, „další vývoj“ a „činnost“, jelikož je výsledková část limitována počtem dochovaných informací. V kapitole Klubu českých turistů je věnována i podkapitola o horských chatách a útulnách, které byly nedílnou součástí fungování Klubu českých turistů.

Práce je rozdělena na osm kapitol a dále na podkapitoly. Zaznamenána je historie tělovýchovných spolků od jejich vzniku až po 50. léta 20. století, kdy nad tělovýchovou a sportem převzal kontrolu stát.

Při bádání výsledkové části byly základním zdrojem informací archivní prameny ze Státního okresního archivu Šumperk. Nejvíce informací bylo dochováno z tělovýchovného spolku Sokol, a to díky tomu, že k vedení kronik a dokumentace nabádala Česká obec sokolská.

8. SOUHRN

Tato bakalářská práce zpracovává jednotlivá období čtyř vybraných tělovýchovných spolků v Šumperku v rozmezí od jejich vzniku po 50. léta 20. století.

V přehledu poznatků je zaznamenán vznik, vývoj a činnost Tělovýchovné jednoty Sokol, Klubu českých turistů, Svazu dělnických tělovýchovných jednot a Orla.

Ve výsledkové části se pak práce věnuje zmíněným spolkům přímo na území města Šumperk a rozebírá jejich činnost více podrobně. Kapitoly jsou řazeny chronologicky tak, jak spolky v minulosti vznikly v českých zemích, tedy od nejstaršího po nejnovější.

9. SUMMARY

In this thesis are described periods of four selected sports associations in Šumperk in the range from their establishment to the 1950's.

In the first part of is recorded origin, development and activities of Sokol Physical Education nit, the Czech Tourists Club, the Union of Workers Physical Education Units and the Orel.

In the final part the thesis deals with the mentioned associations in Šumperk and discusses their activities in more detail. The chapters are arranged chronologically, as associatinos in the past were established in the Czech lands, from the oldest to the newest.

10. REFERENČNÍ SEZNAM

10. 1. Archivní prameny

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk, archivní fond Sokol-tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, číslo NAD: 1575.

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk, archivní fond Dělnická tělovýchovná jednota Šumperk 1932-1938, číslo NAD: 1283.

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk, archivní fond Klub českých turistů Šumperk 1921-2017, číslo NAD: 1282.

10. 2. Literatura

Bábela, M., & Oborný, J. (2018). Dr. Miroslav Tyrš – Father of the Sokol and philosophy of the Sokol. *Science of Gymnastics Journal*, 10(2), 313–329. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>

Bednářová, P. (2015). *Role Klubu českých turistů v Orlických horách*. Diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu, Hradec Králové.

Beranová, J., & Waic, M. (1998). *Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací*. Praha: Národní muzeum.

Brynda, E., & Dostál, J., & Pater, B. (1938). *Padesát let klubu československých turistů: na paměť padesátého výročí své práce*. Praha: Klub československých turistů.

Daňková, Z., Skřivánková, J., (2011). *Historie Klubu českých turistů Šumperk*. Šumperk: Klub českých turistů.

David, H. (1923). Dějiny Orelstva. *Orelské příručky, roč.1 (3)*, 3-14.

Dvořáček, L., Polách, D., a kol. (2012). *Historie šumperského sportu*. Šumperk: Město Šumperk.

- Filip, J., Babnič, J., Janků, J., Jordánová, J., Krňávek, F., & Valenta, I. (1988). *Historie a současnost turistiky v okrese Šumperk*. Šumperk: Výbor svazu turistiky OV ČSTV.
- Frybertová, T. (2014). O sletovém průvodu v roce 1948. *Theatralia*, 17(1), 52–90. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Gajdoš, A., & Provaznikova, M., & Banjak, S.J. (2013). 150 years of the Sokol gymnastics in Czechoslovakia, Czech and Slovak republic. *Science of Gymnastics Journal*, 4(2), 5-26. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=16&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Gajdoš, A., & Provaznikova, M., & Bednar, K., & Banjak, S. J. (2014). Sokol slets - The essence of gymnastics in Czechoslovakia, Czech and Slovak republic (Celebrating 150 years of gymnastics). *Science of Gymnastics Journal*, 4(3), 73-82. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=18&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Hasan, P. (2015). Vztah římskokatolické církve k filmu v českém prostředí od počátku kinematografie do roku 1948. *Illuminace*, 27(3), 143–144.
- Jirásková, M., & Jirásek, P. (2015). Puppet cabaret: visual idioms, performance technologies and the poetics of Czech special puppets in a European context 1850–1950 : (from artistic automata through trick and variety puppets, to puppet cabaret and variety show clowns and acrobats). *Theatralia*, 1950(2), 70–134. <https://doi.org/10.5817/ty2015-2-3>
- Klub českých turistů (1908). *Stanovy Klubu českých turistů založeného 11.června roku 1888*. Praha: nákladem Klubu českých turistů.
- Kössl, J., & Štumbauer, J., & Waic, M. (2008). *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha: Karolinum.
- Krčál, M. (2009). *100let klubu českých turistů v Kroměříži*. Kroměříž: Odbor KČT

- Kudrna, J. (1961). *Dělnická tělovýchova v boji*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství.
- Kunz, J. (1930). *Sokol a Rakousko*. Praha: Československá obec sokolská.
- Libichová, L. (2015). Ženský Sokol. *Studia Ethnologica Pragensia*, 2(10), 102-109. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Mucha, V. (1975). *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*. Praha: Olympia.
- Pavlin, T., & Čustonja, Z. (2018). Sokol: Between making nation and state. *Kinesiology* 50(2), 260-268. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Pfeiferová, M. (2014). *Jednota čsl. Orla od počátku století do druhé světové války, na příkladu jihočeské Třeboně a Jindřichova Hradce*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, České Budějovice.
- Podpečník, J. (2012). All you need is red shirt and cap, and you are sokol!. *Science of Gymnastics Journal*, 6(3), 61-85. <https://doi.org/10.5817/cphpj-2020-013>
- Rezková, H. (2012). *Sokol 1862-2012*. Praha: Česká obec sokolská.
- Sak, R. (2012). *Miroslav Tyrš. Sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad.
- Silná, I. (2016). Hudba a zpěv v olomouckých tělocvičných spolcích v letech 1918 – 1939. *Musicologica Olomucensia*, 23(1), 177–181. <https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=ed222b52-67ed-4c39-8ad2-f3c9eb700435%40sessionmgr101>
- Strachová, M., & Vostrý, Z. (2020). International Relations of Sokol Brno I Association between 1862 and 1914. *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*, 12(1), 142–153. <https://doi.org/10.5817/cphpj-2020-013>

- Steiniger, B. (2003). Tělocvičné spolky a skauting v období Rakouska-Uherska. *Historický obzor, roč.14 (1-12)*, 34-39.
- Svobodová, M. (2020). *Hore zdar!: Stavební strategie Klubu českých/československých turistů*. Praha: Artefactum.
- Špaček, O. (2011). Sport pro všechny? Sociální nerovnosti a sportovní aktivity ^ . *Social Studies*, 53–79.
- Tyrš, M. (1873). *Základové tělocviku*. Praha: I.L.Kober.
- Vukašinović, V. (2018). Vladan Đorđević, the life and work of a gymnast, scientist, politician, writer and the progenitor of gymnastics and the Sokol Movement in Serbia. *Fizicka Kultura*, 72(1), 5–19. <https://doi.org/10.5937/fizkul1801005v>
- Waic, M. a kol. (1996). *Sokol v české společnosti 1862-1938*. Praha: Fakulta tělesné výchovy a sportu University Karlovy.

11. PŘÍLOHY

- Obrázek 1. Šibřinky Sokola Šumperk 1931. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).
- Obrázek 2. Tradiční přespolní běh Sokola Šumperk z roku 1945, výherce bratr Bombík s číslem 6. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).
- Obrázek 3. Závod v odbíjené mužů a dorostenců 1946. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).
- Obrázek 4. Budovatelé rozhledny v Šumperku z roku 1933. (Dvořáček & Polách, 2012)

Obrázek 1. Šibřinky Sokola Šumperk 1931. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).

Obrázek 2. Tradiční přespolní běh Sokola Šumperk z roku 1945, výherce bratr Bombík s číslem 6. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).

Obrázek 3. Závod v odbíjené mužů a dorostenců 1946. (*Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Šumperk*, archivní fond Sokol - tělovýchovná jednota Šumperk 1912-2000, karton fotodokumentace Sokol, číslo NAD: 1575).

Obrázek 4. Budovatelé rozhledny Šumperku z roku 1933. (Dvořáček & Polách, 2012).